ĠNIEN IS-SULTAN

Barra minn dak li għedt fi IL-MALTI fuq il-Belt (Valletta) hemm ħafna ftietaq oħra li, tista' tgħid, intilfu għal kollox u li fiż-żmien kienu f'ħalq kullħadd.

Barra l-bieb tax-xatt, kif toħroġ fuq il-lemin, hemm *Ġnien is-sultan.* X'baqa' minnu u min qatt daħal fih? Dak fi żmienu kien fih għaxqa u qabel ma tbiddel il-Bieb kien għadu fih x'tara. Is-sultan li ħaseb jagħmel ġnien hemm kien Laskri, (Jean Paul Lascaris Castellan. 1636-51). Kull ma hemm ma' dwar ix-xatt il-kbir xogħol Laskri. Hu ta ħajja lill-port. Taf li qablu ma kienx hemm fejn tersaq dgħajsa max-xatt? Blat aħrax u wieqaf minn taħt Sant'Jermu sa ġewwa nett. Laskri ried li l-port ikun suret in-nies. Beda biex jaqta' l-blat u jagħmel môl, biċċa xogħol tal-ħsieb li tât ir-ruħ lill-Belt. Fi żmien das-Sultan ix-xatt kien jasal sa taħt il-ġgant għax hemm il-blat kien jitla' wieqaf. Biex taqta' dak il-blat kollu l-anqas trid taħseb. Is-sultan biex jeħles ħafif u jinqeda taqqab mina li sal-lum tissejjaħ *mina Laskri.* Biċċa xogħol ta' raġel għax ix-xatt kiber lejn il-Marsa. Il-hemm mill-mina sar môl ukoll, m'hux sa ġewwa f'dawk is-snin, għax il-môl baqa' jinqata' u jinbena fi żmien is-slaten l-oħra. Pintu, mitt sena wara, daħal għal dax-xogħol mita bena l-imħażen tiegħu.

Nerġgħu għal Laskri li nefaq flus bil-bosta biex iwettaq u jsebbaħ il-Belt. Malli ntemm ix-xogħol tal-môl, is-sultan amar li taħt is-sur bejn il-bieb u l-mina isir ġnien biex fih jistgħu jitfarrġu l-Kavalieri għad-dell tas-siġar u għar-resħa tal-għajn li saret fin-nofs.

Li dal-ġnien kien il-għaxqa tal-Kavalieri nafuh minn kitba fuq ir-rħama kbira li ġiet imqiegħda f'wiċċ is-sur fl-1687 fi żmien is-sultan Caraffa. Dil-kitba tgħid: "Wara li s-sultan Laskri wettaq is-swar, xtieq li ssir xi ħaġa għat-tifriġ tal-poplu u għalhekk waqqaf, minn butu, dan il-ġnien u daħħal fih l-ilma ġieri. Hu fetaħ triq ġdida ġol-blat, bena u wassa' il-môl ma' tul ix-xatt. Il-Kavalieri ta' Gerusalemm, bil-ħsieb li tibqa' għal dejjem it-tifkira ta' dawn ix-xogħlijiet, riedu li titwaqqaf dil-kitba fl-1687."

Naħseb li dal-ġnien kien fih ħarsa fi żmien l-Ordni! Il-lum tħares mill-ħadid ta' barra tara kemm kien qiegħed sewwa għad-dell tas-sur, iħaddar bil-mijiet tas-siġar. im-soqqija bl-ilma ġieri u miftuħ għall-baħar; għax u la l-im-ħażen ta' ma dwaru u l-anqas dawk tan-naħa l-oħra tat-triq ma kienu nbnew.

Il-lum ibikkik, trab, siġar mitbiela, għorom tal-qasab, għax għad li l-Kavalieri kitbu mal-ħajt dak li kien għamel is-sultan, min ġie wara nesa jew ħasel idejh min-nefqa li wieħed kellu jżomm biex il-ġnien jibqa' jħaddar. Ma kienx ikun tajjeb li wieħed jarġa' jieħu ħsiebu dal-ġnien? In-nies fejn titfarraġ ftit baqgħilha l-lum, u mil l-aħdar u mid-dell mixtiqin wisq, jaħasra. Nittamaw li biż-żmien kollox jasal.

IĊ-ĊIMBLU. Quddiem *ġnien is-sultan*, hemm bejt ta' l-imħażen titla' għalih b'taraġ, igħidulu ċ-ċimblu. Dil-kelma *ċimblu* mnejn ġiet? Tixbah it-taljan *cembalo* li jfisser strument tad-daqq donnu pjanu jew tambur bil-ġlieġel. Tgħid il-għamla tiegħu xebbħuha dik ta' pjanu? Naħseb li l-pjanijiet ma kinux fl-idejn fi żmien l-Ordni, u l-poplu jxebbah dak li jara quddiemu sikwit. U min jaf dal-paġġatur kif kien sewwa fi żmien l-Ordni? Din ta' *ċimblu* ma ddoqqlix li ġejja minn tixbieha ta' l-istrument tad-daqq.

Għandi ħsieb ieħor f'moħħi; x'naf jekk iressaqniex aktar lejn is-sewwa?

Qabel xejn ma nbnew l-imħażen li semmejna, naħseb li hemm kien jati għal fuq il-blat fuq dik il-kalanka nitfa lil hawn mill-ġgant. F'dil-kalanka, jew daħla żgħira tal-baħar, kienu jirmiġġaw id-dgħajjes.

Cimba bit-taljan ta' dari kienet dgħajsa, u jekk *cimba* kienet tissejjaħ id-dgħajsa, *ċimbru* jew *ċimblu* setgħet issejjħet id-daħla fejn id-dgħajjes kienu jintrabtu.

Sa hawn kollox fl-ajru u rbit xejn! Qajla, issa norbtu.

Fi żmien is-sultan Wignacourt (1601-1622) saret il-għajn tal-ġgant, taħt il-gallarija ta' l-imħażen ta' fuq il-ġgant għad hemm miżieb tar-rħam b'kitba li tgħid:

QUID PROPIUS PARVA DUBITAS ACCEDERE *CYMBA*?
NON VULCANUS INEST HEIC GLOBUS UNA THETIS.

Bil-malti tfisser: Ja dgħajsa (cymba) la tibżâx tersaq lil hawn, dan ma fihx nar iżda ilma", iġifieri, dan mhux canun, miżieb.

Mela fl-1620 dil-kelma *cimba* għal dgħajsa kienet magħrufa f'dak il-post.

Oħra. Fl-1686 għamel baħar qawwi u qala' l-môl ta' taħt il-ġgant u kisser id-daħla tad-dgħajjes li għedna. Is-sultan Caraffa ordna li jissewwa u l-Ordni kiteb fuq irħama x'sar:

DOMINANTE EM. Fr. D. GREGORIO CARAFFA M.M.
TUTUM HOC *CYMBARUM* REFUGIUM
PROCELLIS RADICITUS EVULSUM
SACRA REL. HIER. ERIGENDUM CURAVIT
ANNO SALUTIS MDCLXXXVI.

Cymbarum refugium — hawn hu *ċ-ċimbru* ngħid jien. Jew in-nies għoġbithom dil-kelma *cymbarum* u baqgħet laqam tal-post, jew xi dgħajjes dak iż-żmien kienu la taljana isejħulhom *cimbi* ma nafux, imma kienet kif kienet *iċ-ċimblu* kien aktarx l-isem tad-daħla tal-baħar u mhux dak tal paġġatur ta' fuq l-imħażen. Nixtieq naf dil-ħaġa kif jifhmuha oħrajn.

NIX MANGIARI. Xi minn daqqiet l-isem ta' post jinbet anqas taf kif. Dak it-taraġ li max-xellug tal-bieb tax-xatt jinżel għal barriera l-qadima jgħidulu sal-lum ta' *nix mangiari*. Irrid naħseb li xi tallab intasab f'ras it-taraġ żmien ilu u biex juri l-faqar tiegħu lil xi baħri għarib li kien jinżel lejn il-barriera kien iraħħamlu *nix mangiari*— "għadni ma kiltx"—kelma latina, oħra taljana li kullħadd kien jifhem, għid il-lum u għid għada, il-poplu qabad il-kelma u żammha. Ħaġa ta' xejn u seħħet aktar minn kelma maqtugħa fir-rħam.

Min għandu ħamsin sena jiftakar lil *Mundu l-agħma* jitlob fl-amberżuna tal-Furjana fuq il-maniġġ. Fitt, leħnu tgergira waħda, wiċċu bil-ġidri, idu dejjem miftuħa tilqa'. Dak il-agħma kien l-aktar ħaġa li kienet tolqot hemm barra, u ismu kien ikun biż-żejjed biex ilaqqam fejn kien joqgħod. Barra Puturjal tbiddel bħal-lejl min-nhar, Mundu miet, il-lamberżuni twittew, il-maniġġ inbena. Min għadu jiftakar f'dawn l-intietef li għabu mas-snin li għaddew fuqhom? Hekk triqât, djar, irħula u bliet issemmew għal żmien, kullħadd widnejh mimlija bihom u nbagħad ismijiet oħra nħalqu u saltnu u nbagħad intsew għal kollox jew baqgħu f'ras xi ħadd li jarahom bħal ħolma il-bogħod, il-bogħod bħal ċċpar ta' fil-għaxija.

T. Z.